

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

РЕЦЕНЗИЯ

от проф., д.с.н. Максим Мизов

относно дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по научна специалност „политология” в УНСС.

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационен труд съгласно Заповед № 219/03.02.2020 г. на зам.-ректора на УНСС по НИД проф. д-р Диана Копева и на базата на решение на Факултетния съвет на Международна икономика и политика с протокол № 5/21.01.2020 г.

Автор на дисертационния труд: **Теодор Симеонов Славев**

Тема на дисертационния труд: **Упадък на социалния капитал при неолиберална политика.**

Теодор Славев се е обучавал по докторска програма към катедра „Политология” на факултет „Международна икономика и политика” на УНСС по научна специалност „политология” съгласно Заповед на Ректора НИД на УНСС – проф. д.ик.н. Стати Статев, № 1069/16.05.2012 г. Обучението е било осъществено първоначално в *редовна* форма, като за научен ръководител е била определена доц. д-р Ивка Цакова Некова.

Със заповед № 460/15.03.2016 г., обаче, на зам.-ректора по НИД проф. д-р Валентин Гоев, редовната докторантура на Теодор Славев е трансформирана в задочна и субсидирана от държавата, а и с краен срок 10.04.2016 г. Но със заповед № 225 на 14.02.2017 г. на зам.-ректора по НИД проф. д-р Валентин Гоев задочната докторантура е била прекъсната за срок от една година, т.е. считано от 1.01.2017 до 1.01.2018 г.

Със заповед № 2927/12.12.2017 г. на зам.-ректора по НИД проф. д-р Валентин Гоев отново е бил прекъснат срокът на докторантурата, пак за срок от 1 година, считано от 1.01.2018 до 1.01.2019 г., но с право на възстановяване след 1.01.2019 г. въз основа на подадена молба от докторанта до ръководителя на катедрата и с решение на факултетния съвет като е бил определен и краен срок до 10.04.2019 г. Накрая, със заповед № 940/11.04.2019 г. на ректора на УНСС – проф. д.ик.н. Стати Статев, задочен докторант Теодор Славев – задочен докторант на обучение, субсидирано от държавата, е отчислен с право на защита на дисертационен труд в от 10.04.2019 до 10.02.2021 г.

Дисертантът е положил всички необходими докторантски изпити.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от катедра „Политология” при Университета за национално и световно стопанство на 20 януари 2020 г. Той е

разработен в общ обем от 275 страници, в т.ч. основен текст от 249 страници, както и с приложение от 170 литературни източници на български и английски език.

Като позитив в дейността на докторанта може да се отчете участието му в научно-изследователски проекти на катедрено и факултетно равнище, които са 4 на брой:

1. „Обучението на докторанти иноватори, визионери, таргет-анализатори и реализатори – инвестиция с европейски измерения” BG051PO001-3.3.06, , финансиран по ОПРЧР. Зачислен със заповед №868/11.04.2013 г. на Ректора на УНСС
2. Член на научния колектив на проект „Нови форми на политическо участие в българското общество”, Фонд „Научни изследвания”, ръководител проф. д-р Георги Янков
3. Участие в проект: „Политическите науки в УНСС – с лице към бизнеса” Номер : НИД 21.03 – 43/2009
4. Участие в проект: Изследване на студентските нагласи и изграждане на е-система за провеждане на учебна практика към специалност „Политология”, НИ 1-24.

Предложеният за рецензиране дисертационен труд е посветен на изключително актуален проблемно-тематичен спектър, а именно на природата, спецификата, функционалните роли, значения и последици от влиянието на социалния капитал в нашата съвременност и на неговите корелации с неолибералните политики, по-специално на българската държава в условията на т.нар. „преход към демокрация и пазарна икономика”. В случая е необходимо специално да се отбележи обстоятелството, че въпреки съществуващите огромни масиви от научно-изследователски и публикационни разработки по темата за социалния капитал, докторантът е успял и то доста успешно да даде собствен и оригинален прочит, анализ и впечатляваща интерпретация на дисертационната тема. На фона на съществуващото изобилие от най-разнообразни теоретико-методологически и практико-приложни изследвания на генеалогията и феноменологията на социалния капитал и то в най-различни контексти – философски, икономически, социологически, културологически, правни и пр., Теодор Славев е предложил определено, като може със сигурност и да се твърди, пионерско виждане, а и тълкувание на този особен феномен и то в конкретен ракурс, т.е. реализацията му в дейността на една младежка организация. Досега в сферата на българската политология или социология на политиката такива изследвания липсват, което е и определен бонус за положения от дисертанта научен труд. Ноторно известен факт е, че левите партии и организации не се радват на голям изследователски интерес, а техните аналитични и интерпретативни

профили обикновено се базират на доминиращите в световната, европейската и националната ни конюнктура неолиберални парадигми и аналитично-интерпретативни оптики за тяхното проучване. В този план дисертацията може да се смята за бяла лястовичка или черна овца в огромния масив на добре познатите ни репрезентации, тълкувания на лявата феноменология.

Заслужва да се отбележи и оцени по достойнство и фактът, че предлаганата да оценяване дисертация е логическо продължение на изследователските амбиции и опити на г-н Славев, които са регистрирани още в неговата магистърска тема „Ролята на социалния капитал за функциониране на гражданското общество”, депозирана в 2011 г., а това е симптом за една целенасочена и продължителна изследователска ангажираност.

Категорично може да се твърди, че дисертантът се е справил успешно с огромните и разнообразни предизвикателства на темата за едно интердисциплинарно осветляване и анализиране на безспорно много деликатната и сложна феноменология на социалния капитал в една цялостно и радикално трансформираща се държава, в нейното променящо се гражданско общество, а и в определени младежки среди, но и структури.

Дисертацията е безспорно доказателство за несъмнено много сериозно, добросъвестно и отговорно отношение, за солидно промислени и добре аргументирани авторски тези, които не предполагат възникване на съмнения, подозрения или въпроси относно някакъв елементарен прочит и повърхностен анализ, за грубо, нито пък за недопустимо заимстване на идеи, доводи и аргументи от други (наши, или чужди) автори. Независимо от огромния брой изследвания и публикации по темата, докторантът се е справил с изкушението да прибегва до чужди услуги и е демонстрирал собствен почерк в анализирането и тълкуването на интересуващата го (в дисертацията) проблематика.

Хомогенността на дисертационното повествование, аналитичната логика и последователност, както и интерпретативната, а и аргументативната „стилистика” на предложеното за рецензиране изложение, не притежават смущаващи граповини и усещания за наноси от чужди влияния, като освен това и релефно доказват отсъствието на каквото и да е бриколажно комбиниране на елементи или фрагменти от други автори, но и солидно доказват присъствието на един автономен и автентичен, оригинален почерк и прочит на една изключително сложна и трудна (в политологически контекст) материя.

Позитивна оценка заслужава също и фактът, че авторските тези, цели и задачи на проведения в и чрез дисертацията научен анализ, представени в реферата, както и на неговия обхват и визираните ограничителни условия, са напълно коректно пресъздадени и изцяло релевантни на съдържащото се в текста. Може определено да се твърди, че

това е също безспорно свидетелство за творческата почтеност и коректното спазване на изискванията на научната етика в една доста комплексно, а и достатъчно разнообразно изследвана тема, която може да допусне немалко изкушения и за тяхното прекрачване.

Обектът, предметът и основната теза на дисертационния труд са напълно коректно представени и солидно анализирани, аргументирани и интерпретирани, при това и във видим синхрон с най-новите веяния в съвременната (политологическа, социологическа и икономическа) мисъл за тази особено сложна, а пък и деликатна проблематика.

В теоретико-методологическо отношение дисертационния труд определено не притежава осезаеми или лесно уязвими ахилесови пети, нито сериозни логически и интерпретативни пробойни, което също заслужава висока позитивна оценка за творческите старания и постижения на неговия автор. Избраните от последния интердисциплинарни методи и подходи облекчават, но и, заедно с това, гарантират постигането на един панорамен, комплексен, а, същевременно и прецизен анализ на засегнатите теми.

Целенасоченият подбор и ефективното използване на различни (теоретични и емпирични) методи и подходи обуславят както правилната насока на, така и сериозните постижения на научно-теоретическия (по-точно и най-вече на политологическия) анализ, така също и за несъмнено доста осезаемо забележимото и успешно справяне с поставените пред автора (на рецензираната тук и сега дисертация) научни цели и задачи.

Предпочитанието на докторанта към *методологическия холизъм* не е декларативно и формално, а е солидно защитено със съответни доводи, аргументи и трактовки.

Специално трябва да се отбележи и много сериозният, трезв и реалистичен критичен анализ на агресивната дифузност на неолибералните политики във всички сфери на публичния и частния живот на съвременните граждани, който не робува на идеологически шампи и митологеми, а се базира на доста солидни научни доводи и аргументи.

Упадъкът на социалния капитал е анализиран в контекста не на идеологическо заклинание, а на реалния и динамично-противоречиво развиващ се исторически процес, свързан с ескалиращото дезавуиране на неолиберализма като идеология, форма на държавно управление и конкретни секторни политики в обществата, в които той властва като двуизмерно битийстващ в обществения живот феномен – на системен и релационен социален капитал, всеки от които има и проявява по особен начин спецификите си.

Много коректно са представени, но и обяснени каузално-следствените особености и ефекти от процесите на упадъка на социалните капитали в съвременните общества.

Научно коректна и добре защитена е тезата за *амбивалентната* природа и функционална въздейственост на социалния капитал върху жизнените светове на хората.

Правилно са репрезентирани, анализирани и интерпретирани реално съществуващите в нашата съвременност дефицити в проучването на изследвания феномен, както и на инструменталните логики, техники и практики на де- или ре-идеологизирането му.

Положително следва да се оцени и коректното спазване на депозираните ограничения на изследователския анализ, а и съответно на неговите интерпретативни опции.

По достойнство трябва да се оценят също и трактовките на докторанта относно конкретно-историческите корелации между добрия/лошия социален капитал и степента на реалната, а не само на фасадната демократизация на обществото и особено на държавното му управление, които са развити в последната глава на дисертационния труд.

Високо положителна оценка заслужава изключително реалистичният и критичен анализ на реалното състояние на проучваната (чрез емпиричното изследване) младежка организация, който по никакъв начин не се опитва да прикрива или премълчава фактически съществуващите сериозни трудности, слабости, или недостатъци в неговата дейност, пък и в типизирания профил на значителна част от неговите членове и активисти. Последната глава на дисертационния труд представлява специфична „рентгенова снимка“ на статуса и патоса на обследваната младежка организация на БСП-София, която е не само твърде интересна, но пък и изключително реалистична, обективна и критична.

С позитивна оценка следва да се декорира и солидно обосноваият и аргументиран исторически и социално-политически оптимизъм, че общественно-чувствителният и ангажиран социален капитал може да бъде солидно препятствие или печелившо оръжие срещу волунтаризмите и пораженията на неолибералните политики в и чрез държавата, при това лансиран и доказан в една сложна, а и динамично-противоречива историческа среда и атмосфера, фаворизиращи повече скептицизма и nihilизма спрямо бъдещето.

Лансираните от докторанта хипотези са реалистични, но и добре аргументирани.

Фиксираните от автора на оценявания труд научни и практико-приложни *приноси* съвсем определено, а и *реално отговарят* на представеното съдържание, както и на фактически постигнатите високи резултати от проведения в/чрез дисертацията анализ.

Използваните и цитирани библиографски източници принадлежат на 170 български и чужди автори и издания, които представят както класически, така съвременни публикации. Те са безспорен атестат за високото ниво на информираност на докторанта по темата, а и за уменията му да търси, намира и използва по оптимален начин най-необходимите и полезните му за конкретния проблем или контекст изследвания и публикации. Не бива да се пренебрегва или премълчава обстоятелството, че всички публикации на г-н Славев са директно свързани с и изцяло подчинени на темата на дисерта-

ционния му труд. Смятам определено, че развитите от него идеи трябва да добият публичност (като се публикуват), за да имат и съответен практически (управленчески) ефект, защото съм твърдо убеден, че към тях със сигурност ще проявят внимание, но и интерес не само хора или институции от чистата теория, а и лица, групи, или ведомства, които ангажирани с практическото използване на проблемите за социалния капитал.

Успоредно с несъмнено високите качества и постижения на научно-теоретичния анализ, в дисертацията има и някои проблемни, или интерпретативни „минни полета”. Заради изискуемия обем на рецензията няма да се спирам, обаче, на всички тях, но ще визирам само някои от тях, които са и достатъчно показателни в този ракурс казуси.

Може да има определени резерви към дефинитивния „силует” на социалния капитал, тъй като едва ли последният трябва да се свежда до или въплъщава единствено от полезността на колективната мрежа на производство на утилитарност, пораждаща известно доверие, или кохезия за дадена социална общност (виж с. 5 от дисертацията).

Анализирането на генеалогията на термина социален капитал е вдворено изцяло в пределите на епохата на капитализма (с. 23), което не е много правилно, тъй като още в римската античност Луций Аней Сенека има блестящи редове за използването на социалния капитал за духовното облагородяване и усъвършенстване на гражданството.

В еволюцията на авторските заслуги на научни знаменитости, като се започне от М. Блок и се стигне до Й. Шумпетер, дали твърде много за дешифрирането на секретите на капитализма обаче, липсва визиране и оценяване на творческия принос и на Карл Полани, без чиято оригинална изследователска и тълкувателна оптика феноменологията на капитализма не е цялостно представена, анализирана. Чак в последната глава, макар и в друг тематичен контекст, се спряга името и идейното наследство на К. Полани.

В развиването на идеята за това дали социалното е изведено днес от капитала не е използвана, например, особено плодотворната концепция на Ж. Бодрийяр за гибелта на социалното в съвременния неолиберално глобализиран свят и т.нар. „свободен пазар”, а тя е ключова за днешните сциентични „портретиания” на тази сложна проблематика.¹

При едно допълнително, предназначено за публикуване, преработване на труда може да се желае по-прецизно репрезентиране и интерпретиране както на въпросите за опубличностяване (по точно на спекулативно одържавяване) на частната, така и на тези за приватизирането на публичната собственост в съвременните държави и общества, защото тук има доста взривоопасни и реално „експлодирани” тематични полета. Родният

¹ Виж подр.: **Бодрийяр, Ж.** В тени молчаливого большинства, или Конец социального. Екатеринбург, издательство Уральского университета, 2000.

преход в този контекст е много „продуктивен” по линия на отнемането на собственост, която в последствие преминава в други частни ръце и сменя фирмената си идентичност. Обсадената, окупираната, пленената, превзетата и тотално (явно, или задкулисно) експлоатираната от конкретно исторически доминиращи олигархични котерии съвременна държава от неолиберален тип щедро предпоставя, но дори и галванизира исторически непознати доскоро властови логики, техники и практики за разностранно използване на публичните или частните ресурси в изгода на конюнктурно доминиращите олигархии. Това е не само научна хипотеза, но и горчива реалност за нашата днешна историчност.

При темата за комодификацията на публичните блага (с. 49) е можело да се използват някои съвсем нови западни научни изследвания и публикации, отнасящи се до пазарното остойностяване на доскоро считаните и за практически неоценимите блага.

Фокусът на втора глава, изследваща политическите идеологии като инструмент за обяснение на социалния капитал, е можел да се допълни и с анализа на самите идеологии като определен – исторически конструиран, депозирен и променян – социален капитал, който притежава известна субстанциална значимост за даденото общество. Тоест, става дума не само за производството, обмяната и консумацията на конкретен социален капитал, но и за неговото историческо трупане, съхранение и, така да се каже, конкретно-историческо, или контекстуално *олихвяване*, водещо до съответно покачване, или – обратно – понижаване на конкретната му стойност при определени ситуации. Защото темата за конкретно-историческата инфлация и дори хиперинфлация, за символната девалвация и ценностния фалит, или – обратното, – на изкуствено надуване на смислово-ценностните публични „балони” на определени социални капитали в контекста на съответни исторически преобразувания, или събитийни вериги не е само чисто теоретичен, а реално-практически феномен, който изисква и съответен вид трактовки. Впрочем, това е злободневна тема и от анализите за злополучния демократичен преход.

При анализа на мутациите на социалния капитал в условията на социалистическото общество е можел да бъде поставен и анализиран въпросът за особените рестрикции на неговите модалности и „обороти” в това общество, както и за дефектите, или за негативните влияния на експлоатирането на този капитал като поле и оръдие за известна *унификация* на мисленето и поведението на гражданите на тогавашната държава.

При коментарирането на доста комплицираната днешна употреба на термина „неолиберална държава” (с. 160) е можело да се прибегне и до услугите на анализа на Джон

К. Гълбрайт², който великолепно обяснява защо и как съвременните идеолози и политици се възползват от възможностите изкуствено да конструират, а и пускат в оборот термини и изградени върху тяхната база концепции, теории и доктрини, които следва да обслужват дискретно техните интереси, проекти, телеологии и перфидни сценарии, като се възползват от публично неафиширано ангажиране и за тази цел научни екипи.

В дисертацията липсва и анализ на осъществените социално-класови трансформации в условията на радикален и тотален преход от една към друга обществена система, обуславящи и форсиращи появите на коренно нови и невинаги обществено-полезни социални капитали. Липсва аналитичен прочит и „профил” на доминиращата в новите реалности и политически нрави класа на *прекариата* и на неговите символни капитали, тъй като тя е потенциален или реален – настоящ, а още повече и перспективен – битиен хронотопос на твърде много млади хора и дори на няколко техни поколения. Още повече, че прекариятът е и символ, а и битийно поле на вихрещите се процеси на инфлация, или упадък на различни предишни, или формирани от настоящето социални капитали. В цялостното текстово пространство на дисертацията терминът „прекариат” излиза „на сцената” само два пъти и то с доста епизодични, незапомнящи се роли – на с. 170 и 181. А на това проблемно-тематично поле е можело по-солидно да се отстоят доводите и аргументите на докторанта, както и да представят по-мощно флукуациите в сферата на исторически унаследените или на родените от „утробата” на настоящето капитали.

В стилистично отношение представеният за рецензиране дисертационен труд заслужава положителна оценка. Той е написан на съвсем ясен, разбираем и граматично добре оформен език, което определено придава и допълнителна стойност както на цялостната му визия, така също и на необходимата оценка на постигнатото в този труд.

Определено препоръчвам на Теодор Славев сериозно да помисли и поеме ангажмента *да публикува дисертацията си като монография*, понеже тя притежава нужните качества, за да бъде не само интересен, но и полезен за една достатъчно широка и разнородна – не само тясно-професионална, а също и по-обща – читателска аудитория.

Декларирам, че нямам никакви, регламентирани като недопустими от закона, отношения или някакви неправомерни зависимости, които евентуално биха могли да предполагат определени конфликти на интереси по какъвто и да е повод с рецензираното от мен тук лице, както и спрямо предложения от него за оценка дисертационен труд.

² Виж подр.: Гълбрайт, Дж. К. Экономика невинного обмана: правда нашего времени. М., Европа, 2009.

Преди да формулирам своето заключение, искам да обърна специално внимание на един много съществен факт, който е органично свързан с рецензираната дисертация. В последните три десетилетия в българското обществознание очевиден, а и тотално се наложи „категоричният императив” на т.нар. „*ценностна неутралност*” на Макс Вебер, предполагащ неафиширане особено на несъответстващи на историческата конюнктура идеологически позиции, симпатии и визии от страна на изследователите, а и стриктно следване на хегемонната – за историческия контекст – идеологическа парадигматика, което по същество, обаче, дискретно „торпилира” ригоризма за оценъчен неутралитет. Същевременно обаче, умишлено се пренебрегва, прикрива или премълчава едно много важно заключение, почти непознато, а и нецитирано в съвременната научна литература послание на самия Макс Вебер, който, критично анализирайки едно произведение на Е. Майер, предлагащо алтернативна история на Европа, категорично отстоява и тезата, че следването на „идеалните” и ценностно-неутрални типове не бива да бъде механично, елементарно и педантично, а да позволява *други погледи или интерпретации*, които не ощетяват обективния анализ, или достоверната трактовка на изследваните феномени. Десетилетия по-късно подобна идея, че лансирането на идейни симпатии не противоречи и не вреди по презумпция, или задължително на обективния научен анализ на проблемите, беше най-блестящо препотвърдена и по новому аргументирана от най-големия италиански политолог – Норберто Бобио, – в един от капиталните му трудове от 60-те години на миналия век. По този повод искам специално да отбележа *гражданската и особено научната храброст* на докторанта, който никъде в цялостния текст на представения дисертационен труд не се опитва да крие и премълчава идейно-политическото си верую, без това, обаче, да възпрепятства неговите изследователски стремежи към и несъмнените му постижения относно едно напълно обективно, достоверно и безпристрастно анализиране и интерпретиране на засегнатите в дисертацията му проблеми и теми. Това е рядкост, която заслужва особено големи адмирации и висока позитивна оценка.

Заключение: Като имам предвид демонстрираните високи качества и несъмнени достойнства на предлагания за рецензиране дисертационен труд, напълно съзнателно и с дълбока убеденост предлагам да се присъди на нейния автор – *Теодор Симеонов Славев*, – образователната и научната степен „**доктор**”, като искрено и горещо призовавам и всички останали колеги от журито също да подкрепят един такъв избор, защото той е напълно заслужен, обективен и справедлив.

София, 20 февруари, 2020 г.

Рецензент:.....

(Проф. д.с.н. Максим Мизов)